

A NITROGÉN-VEGYÜLETEK LÉGKÖRI KÖRFORGALMA

Biogeokémiai körforgalom:

anyagforgalom a bioszférán és a geoszférán (léggör, földkéreg, óceánok) keresztül
kvázistacionaritás → körforgalom

Levegőkémia: a biogeokémiai körforgalom légköri része
források – átalakulások – kikerülés
(az ózon körforgalma a légkörön belül zárul!)

Tárgyalásra kerülő anyagok:

nitrogén-vegyületek
kén-vegyületek
szén-vegyületek

Nitrogén a légkörben:

legnagyobb mennyiségben:

molekuláris nitrogén (N_2) – 78,1% – $2 \cdot 10^{21}$ g
(*kémiailag stabil, lassú reakciók, $\tau \approx 10^6$ év*)

fontosabb oxidált vegyületek:

dinitrogén-oxid (N_2O),
nitrogén-monoxid (NO),
nitrogén-dioxid (NO_2),
salétromsav (HNO_3),
szerves/szervetlen nitrátok (pl. PAN, NH_4NO_3 [szilárd])

kisebb mennyiségben:

salétromos-sav (HONO, HNO_2)
nitrogén-trioxid (NO_3),
dinitrogén-pentoxid (N_2O_5), stb.

fontosabb redukált vegyületek:

ammónia (NH_3)

- A nitrogén fontos tápanyag minden élő szervezet számára (pl. fehérjék). Forrása a légkör.
- N_2 csak néhány mikroorganizmus számára felvehető (pl. *Azotobacter croococcum*, *Clostridium pasteurianum*, Rhizobium-baktériumok, kék- és zöldalgák, stb.)
  - közvetlen felvétel a növények által a szimbióta baktériumok révén (pl. pillangósvirágúak + Rhizobium-baktériumok)
  - közvetett felvétel az N_2 -megkötő baktériumok által termelt ammónia, ammónia-són keresztül
  - légköri oxidáció (villámlás, biomassza égés $\rightarrow NO \rightarrow NO_3^-$)
- ammonifikáció: szerves N-vegyületekből ammónia, ammónia-só
- oxigén környezetben: nitrifikáció ($NH_3 \rightarrow NO_2^- \rightarrow NO_3^-$ - pl. Nitrobacteriaceae-család)

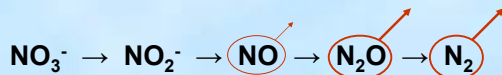

A mikrobiológiai folyamatok által termelt ammónia-sók (NH_4^+), nitrátok (NO_3^-), illetve közvetlen N_2 felvétel

Növényi fehérjék, szerves nitrogén-vegyületek

Nitrogén visszatérése a légkörbe: denitrifikáció (talajbaktériumok pl. *Pseudomonas*, *Micrococcus*, stb.)

A denitrifikáció biztosítja a légkör állandó nitrogéntartalmát

A légkör és a felszín közötti évi N_2 forgalom

240 Tg N/év
(240 Mt N/év, $240 \cdot 10^{12}$ g N/év)

Emberi beavatkozás az N_2 forgalomba:

- pillangósvirágúak (pl. lucerna, bab, egyéb hüvelyesek, stb.) széles körű termesztése $\rightarrow N_2$ megkötés fokozása
- közvetlen ammónia, nitrát bevitel a talajba műtrágyázással (forrása: légkör) $\rightarrow$ denitrifikáció intenzitásának növelése

---

Dinitrogén-oxid (N₂O):

Szintelen, édeskés szagú gáz. „Kéjgáz” (altatás).
Kémiaailag stabil, lassú reakciók, $\tau \approx 120$ év

A 2. legnagyobb mennyiségben a légkörben lévő nitrogén-
vegyület (~315 ppb)

Döntő része természetes vagy antropogén háttérű biológiai
forrásokból (denitrifikáció)

Dinitrogén-oxid (N₂O)

Források (Tg N/év):

<i>Természetes források</i>	
nedves trópusi talajok	2,7-5,7
mérsékeltövi talajok	0,6-4,0
óceánok	1,0-5,7
légkör (NH ₃ oxidáció)	0,3-1,2

**Természetes források
összesen** **9 ± 3**

<i>Antropogén források</i>	
mezőgazd. talajok, műtrágy.	0,6-14,8
ipari források	0,7-1,8
állattenyésztés	0,2-3,1
biomassza égetés	0,2-1,0

**Antropogén források
összesen (IPCC, 2001)** **7 ± 2**

Források összesen
(IPCC, 2001)

16,4 Tg N/év

$$\begin{aligned} M_n &= 14 & M_{n_o} &= 44 \\ 1 \text{ Tg N/év} &= \frac{M_{n_o}}{M_n} \text{ Tg N}_2\text{O/év} = \\ &= \frac{44}{14} \text{ Tg N}_2\text{O/év} = 3,14 \text{ Tg N}_2\text{O/év} \end{aligned}$$

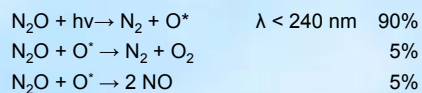

N₂O a troposzférában csaknem inert ($\tau \approx 120$ év) →
→ feljut a sztratoszférába

Teljes kémiai nyelő:

~12,6 Tg N/év

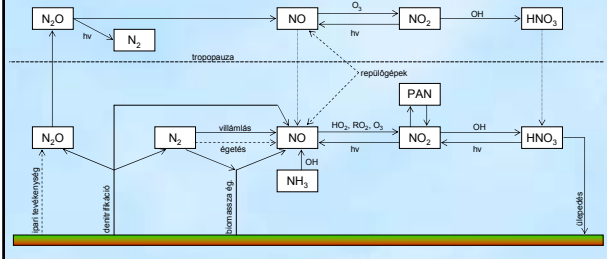

A troposzférikus NO egy kis része a sztratoszférából származik
 Repülőgépek: közvetlen sztratoszférikus NO bevitel
 $\text{NO}_2 \leftrightarrow \text{PAN}$ átalakulás
 NO_x kibocsátás dominánsan NO formájában történik

NO_x fontos szerepet játszik az ózontépcsődésben,
 áttételesen a csapadékképződésben is ($\rightarrow \text{HNO}_3 \rightarrow$
 kondenzációs magok)

Iparilag fejlett országokban:

közlekedés	40-50%
energia termelés	30-40%
ipari folyamatok	~20%

Természetes források:

villámcsapás	5 Mt N/év
kémiai forrás	1 Mt N/év (NH_3 oxidáció)
sztratoszféra	<0,5 Mt N/év (N_2O bomlás)

Részből természetes:

denitrifikáció	6 Mt N/év
biomassza égés	8 Mt N/év

Antropogén források:

fosszilis tüzelőanyagok	33 Mt N/év
(repülőgépek)	0,7 Mt N/év

Összesen

~52 Mt N/év

ebből antropogén:

>70%

NO_x kibocsátás növekedése

növekvő O₃ képződés → növénypusztulás
 növekvő HNO₃ képződés → környezet-savasodás
 növekvő nitrát-képződés → eutrofizáció

1988, Szófia: Európai egyezmény a nitrogén-oxid kibocsátás korlátozásáról (1987. évi szint befagyasztása)

1999, Gøteborg: Európai egyezmény a savasodás, eutrofizáció és a felszínközeli ózon-koncentráció csökkentéséről (differenciált NO_x kibocsátás csökkentés)

<http://www.unece.org/env/lrtap>

NO, NO₂ erősen reaktív (szabad gyök) → τ ≈ 1-2 nap

koncentráció: forrásterületeken magas
 antropogén források koncentráltak (városok, autópályák, erőművek, stb.)

természetes források egyenletesebb eloszlásúak (villámás, denitrifikáció, biomassza égés, stb.)

Koncentráció:
 városokban 10-200 ppb
 vidéken 0,1-10 ppb
 óceánok felett 0,02-0,04 ppb (=20-40 ppt)

NO, NO₂ száraz ülepedés – lassú
 kikerülés a légkörből: kémiai reakció (oxidáció)

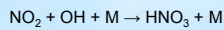

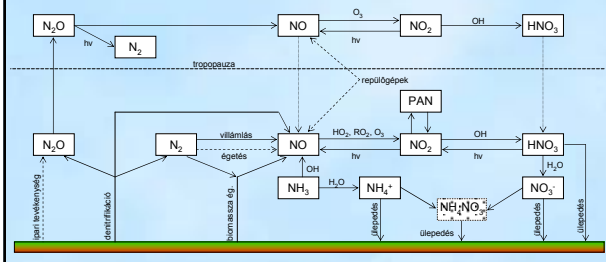

HNO₃: reaktív, vízben jól oldódik, száraz/nedves ülepedés gyors

NH₃ jelenlétében NH₄NO₃-t képez
 (kondenzálódik → szilárd részecske, vízben oldódik, kondenzációs mag)

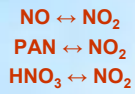

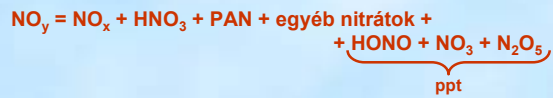

A reaktív oxidált nitrogén-vegyületek viszonylag gyorsan alakulnak át egymásba

A reaktív oxidált nitrogén-vegyületek összege: NO_y

N_2O nem tartozik az NO_y -ba – nem reaktív

Forrásnál: NO (NO_2)

Városokban: $\text{NO}_x \approx 60\text{-}80\%$

Távolodva: HNO_3 , PAN részaránya nő

Óceánok felett: $\text{NO}_x \approx 15\%$ (visszabomlás PAN-ból)
domináns: PAN

Felfelé: PAN/ HNO_3 arány nő
($T \downarrow$, PAN bomlási sebesség $\downarrow$)

NO_y tartózkodási ideje a troposzférában 2-10 nap

NO_y kibocsátás lokális/regionális probléma

Egyetlen számottevő mennyiségű redukált nitrogén-vegyület a légkörben:

ammónia (NH_3)

(3. legnagyobb mennyiség: 1. N_2 , 2. N_2O , 3. NH_3)

Nitrogén tartalmú szerves anyagok (anaerob) bomlása, amonifikáció

Természetes források:

- humusz amonifikáció
- óceánok N-tartalmú szerves anyagainak anaerob bomlása
- vadállatok vizeletének bomlása

Antropogén források:

- állattenyésztés 22 Mt N/év
- műtrágya gyártás, felhasználás 6,5 Mt N/év
- biomassza égetés 2 Mt N/év

Összesen 15 Mt N/év   Összesen 30 Mt N/év

Az antropogén kibocsátás kétszerese a természetesnek!

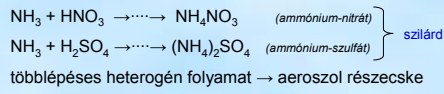

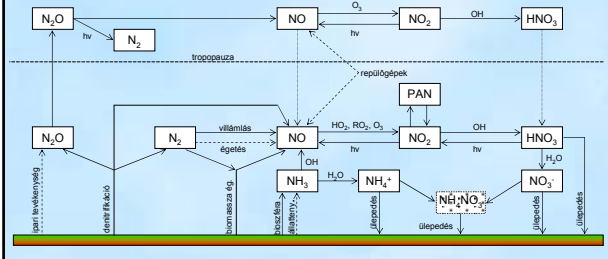

$\text{NH}_4\text{NO}_3, (\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ – vízben jól oldódik, száraz/nedves ülepedés

---

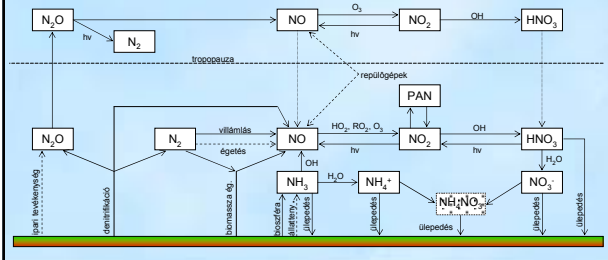

NH_3 vízben jól oldódik → nedves ülepedése gyors
 talaj mikroorganizmusok közvetlen ammónia-felvétele → száraz ülepedés
 ammónia-só részecskék – száraz/nedves ülepedés

komoly tápanyag-forrás
 növekvő NH_3 kibocsátás → eutrofizáció

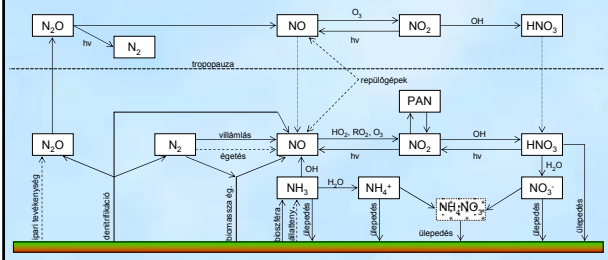

---

talajok, felszíni vizek hőmérsékletüktől, pH-juktól függően források és nyelők is lehetnek

ammónia erősen reaktív gáz → $\tau = 1-2$ nap → nagy tér- és időbeli változékonyság

kontinentális háttér $[\text{NH}_3] \sim 0,1-10$ ppb
